

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ทูทางสังคมในชนบทภาคเหนือนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหลากหลายของทุนทางสังคมและศึกษาปัจจัยที่ทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่ได้ และนำไปใช้ในการพัฒนาท้องถิ่น วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง แบบสังเกตและแบบบันทึก ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเองเพื่อใช้เก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลในพื้นที่ศึกษา ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้นำองค์กรและสมาชิกองค์กร 5 องค์กร ได้แก่ องค์กร/กลุ่มกิจกรรมเหมืองฝาย กลุ่มพิทักษ์ป่าชุมชน กลุ่มวิสาหกิจรวมใจ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และกลุ่มสหกรณ์ร้านค้า ตลอดจนกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ เช่น กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มปลูกข้าวโพดฝักอ่อน กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว เป็นต้น ผู้วิจัยได้เข้าไปสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง รวมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในประเด็นต่างๆ ที่กำหนดไว้ ตลอดจนร่วมกิจกรรมงานบุญ งานประเพณี สิ่งที่พบเห็นในกิจกรรมต่างๆ ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อมูลที่เก็บในแต่ละครั้งว่าได้ประเด็นคำตอบที่ต้องการหรือไม่เพียงพอ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นระยะๆ หากว่าข้อมูลในประเด็นใดที่ยังมิได้สัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะดำเนินการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมและนำข้อมูลดังกล่าวมาตรวจสอบเพื่อวิเคราะห์เพิ่มเติม จนได้ประเด็นครบถ้วน จากนั้นจึงแยกแยะข้อมูลจัดเป็นหมวดหมู่ และนำเสนอโดยการอธิบายและการสรุปเชิงวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่กำหนดไว้ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ทุนทรัพยากรธรรมชาติ

เป็นทุนลักษณะหนึ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ได้แก่ ผืนดิน ป่าไม้ แม่น้ำ สิ่งที่เกิดขึ้นและอาศัยอยู่ได้แก่ต้นไม้ พืช สัตว์ประเภทต่างๆ ทุนธรรมชาติเหล่านี้จะคงความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ หากมนุษย์ไม่เข้าไปบุกรุกทำลาย ทุนธรรมชาติดิน ป่า แม่น้ำ เป็นทุนพื้นฐานที่มนุษย์ใช้อาศัยในการดำรงชีพอยู่ หากจะให้ทรัพยากรธรรมชาติคงสภาพอยู่ มนุษย์ต้องรู้จัก

ธรรมชาติและพยายามสร้างคุณลักษณะให้เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพื่อทำให้เกิดสภาพการพึ่งพาซึ่งกันและกันได้ตลอดกาลอันยาวนาน

2. ทฤษฎีพยากรณ์บุคคล

ชุมชนแม่ทาประกอบด้วยประชาชนอาศัยกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ รวม 7 หมู่บ้าน ชนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาอาศัยเป็นชาวเขาเผ่าลัวะ มีเพียงประมาณ 40 ครอบครัว ภายหลังมีผู้คนจากที่อื่นอพยพมาสมทบตั้งรกรากทำกิน จนถึงปัจจุบันนี้มีราษฎรทั้งสิ้นรวม 4,593 คน ทฤษฎีพยากรณ์บุคคล หรือ ทฤษฎีการมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในตำบลแม่ทา ดำรงชีพอยู่ด้วยการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ นับถือพุทธศาสนา ร้อยเปอร์เซ็นต์ การศึกษาส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษา ที่สำเร็จการศึกษาระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษามีจำนวนน้อย อัตราการเพิ่มประชากรตามธรรมชาติมีเพียงร้อยละ 1.6 ทฤษฎีพยากรณ์บุคคลเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการช่วยพัฒนาชุมชนให้เจริญ จากเดิมยึดอาชีพหลักคือทำเกษตรพอกินพอใช้ เปลี่ยนมาเป็นระบบการผลิตเพื่อจำหน่าย เพื่อปรับตัวเข้ากับสังคมในยุคโลกาภิวัตน์

3. ทฤษฎีทางภูมิปัญญา

จากการวิจัยพบว่าในชุมชนแม่ทา ชาวบ้านมีอาชีพที่หลากหลายได้แก่ ทำนา ทำสวน ทำไร่ ทอผ้า จักสาน ช่างไม้ ช่างตีเหล็ก ผู้รู้ด้านทำฝายน้ำล้น ทำเหมืองใส่ไก่ คนตรีพื้นเมือง อาชีพหมอมือเมือง แม้แต่อาชีพปั้นโอ่ง ปั้นหม้อก็เคยทำติดต่อกันมา ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ถูกสืบทอดเรียนรู้และปฏิบัติต่อ ๆ กันมา ตามแต่บรรพบุรุษของตระกูลใดจะถนัดในด้านใด แต่ภูมิปัญญาในการทำนา ทำสวน ทำไร่ ถือว่าเป็นภูมิปัญญาที่ทุกคนต้องศึกษาเล่าเรียนตามธรรมชาติ ถือเป็นหน้าที่ของสมาชิกครัวเรือนต้องช่วยกันทำตามพ่อแม่ที่ประกอบอาชีพเหล่านี้

4. ทฤษฎีประเพณีความเชื่อ

ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนแม่ทา มีประเพณีทางพุทธศาสนา เช่น ประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีกินข้าวสลากภัตร ประเพณีในวันพระที่สำคัญ เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ประเพณีทางพราหมณ์ เช่น ประเพณีเลี้ยงผีเสื้อบ้าน ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น ประเพณีเหล่านี้ ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติติดต่อกันมา ด้วยความเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่ผู้ปฏิบัติ ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะ ความเคารพและความ

เชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต่อผู้อาวุโสคือผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งประเพณีเหล่านี้จะเป็นเครื่องยึดถือทำให้สมาชิกครอบครัว ญาติพี่น้องรักใคร่ กลมเกลียวกัน

5. ทุนการพึ่งพาอาศัย

จากการที่ชุมชนแม่ทามีวัฒนธรรมประเพณี ทั้งทางพุทธศาสนาและทางลัทธิพราหมณ์ วัฒนธรรมเหล่านี้ นอกจากจะช่วยให้ชาวบ้านมีความรักและผูกพันต่อกันระหว่างสมาชิกครอบครัว เพื่อนบ้าน ผู้นำ ลูกบ้านคือผู้ตามแล้ว ยังทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกัน ในด้านต่างๆ เมื่อสมาชิกของกลุ่มทุนกิจกรรมหรือญาติมิตรสหาย เพื่อนบ้าน ได้รับความเดือดร้อน จึงมีการพึ่งพาอาศัยกันและกันเกือบจะทุกๆ ด้าน ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ได้แก่การพึ่งพายามเจ็บป่วย ก็จะขอร้องให้ญาติหรือเพื่อนบ้านพาไปส่งโรงพยาบาล โดยอาจจะขอพึ่งพาแรงกายช่วยกันหามไปส่ง ขอให้ช่วยนำพาหนะเช่นรถยนต์ไปส่ง หรืออาจขอพึ่งพายืมเงินทองเพื่อไปรักษาตัวที่โรงพยาบาล หรือแม้กระทั่งการพึ่งพาด้านการขอกู้ยืมทรัพย์สินเพื่อใช้จ่ายในการศึกษาของบุตรหลาน การพึ่งพายืมทรัพย์สินเพื่อใช้จ่ายในการดำเนินชีวิต เช่น รอยเงินจากการขายผลผลิต รอยเงินจากบุตรหลานที่เดินทางไปทำงานต่างจังหวัดหรือต่างประเทศ หรือแม้แต่การขอความร่วมมือในการช่วยเหลือด้านแรงงาน เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานลงแขกเกี่ยวข้าว ปลูกข้าวและกิจกรรมงานอื่น ต่างพึ่งพาอาศัยกัน

6. ทุนด้านการจัดการ

ในชุมชนแม่ทา ชาวบ้านได้ร่วมมือกันจัดตั้งกิจกรรมกลุ่มต่างๆ เพื่อช่วยเหลือส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มมีงานทำและช่วยเหลือสงเคราะห์กัน ในกลุ่มแต่ละกลุ่มที่มีอยู่ในชุมชนแม่ทาจะทำการคัดเลือกสมาชิกเพื่อเป็นตัวแทนเข้าร่วมในคณะกรรมการกลางกลุ่มละ 2 คน เมื่อรวมตัวกันแล้วจะมี 21 กลุ่ม มีสมาชิก 42 คน เป็นคณะกรรมการกลาง กรรมการดังกล่าวจะมาประชุมร่วมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และปัญหา และยังสามารถเลือกตั้งคณะกรรมการกลางปฏิบัติงาน ทำหน้าที่เป็น ประธาน รองประธาน เลขานุการและเหรัญญิก ซึ่ง คณะกรรมการกลางจะมีวาระการประชุมประจำเดือนทุกๆวันที่ 15 ของเดือน โดยที่กรรมการแต่ละชุดจะมีวาระการทำงานหนึ่งปี การปรับเปลี่ยนของ คณะกรรมการกลางจะมีการปรับเปลี่ยนพร้อมกับการประเมินผลงานของกลุ่มต่างๆ โดยกำหนดให้วันที่ 18 เมษายน ของทุกปี เป็นวันประชุมใหญ่แต่ถ้าชุดทำงานมีเหตุที่จะต้องปรับเปลี่ยนก่อนวาระให้นำเรื่องเข้าที่ประชุมให้คณะกรรมการพิจารณาตามเหตุผล

บทบาทของคณะกรรมการกลางที่จะดำเนินการและจัดการแก้ปัญหาของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนแม่ทา เช่น ด้านเศรษฐกิจ ชาวบ้านจะขายผลผลิตทางการเกษตรร่วมกันเพื่อพุงราคา เช่น สินค้าพวกตระกูลถั่วต่างๆ ข้าวโพดฝักอ่อน โดยสมาชิกทุกกลุ่มจะขายผลผลิตให้กับพ่อค้า ที่ตกลงราคา (ประกัน) กันไว้เท่านั้น โดยจะไม่ขายให้พ่อค้าเร่หรือพ่อค้าคนกลางรายอื่น

จากทฤษฎีพยากรณ์บุคคล ถือว่าเป็นพยากรณ์ที่มีค่า เพราะมนุษย์เป็นผู้ที่มีความฉลาด จึงเป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลาย ในร่วมสร้างสรรค์ มนุษย์พยายามทำกิจกรรมต่างๆ โดยอาศัยทุน ด้านการจัดการดำเนินงานเพื่อให้ตนเองดำรงชีพอยู่ได้ ในชุมชนแม่ทาก็มีกิจกรรมกลุ่มต่างๆ ถึง 21 กลุ่มและได้ศึกษาเจาะลึกของกลุ่มกิจกรรมที่สำคัญ 5 กลุ่มกิจกรรม ดังนี้

2.1 กิจกรรมเหมืองฝาย ชาวบ้านมีวัตถุประสงค์เพื่อจะผันน้ำจากลำน้ำแม่ทาขึ้นมาใช้หล่อเลี้ยงพื้นที่เพื่อการเกษตร นอกจากนั้นยังใช้แหล่งน้ำเพื่อใช้อุปโภคและบริโภค

2.2 กิจกรรมกลุ่มพิทักษ์ป่าชุมชน ชาวบ้านมีวัตถุประสงค์ที่จะรักษาป่าไม้ที่อยู่รอบๆ หมู่บ้านไว้ ตลอดถึงขุนเขาซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารหลายสาขา โดยเฉพาะเป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำแม่ทา จากปัญหาที่มีชาวบ้านในชุมชนและชาวบ้านจากที่อื่นเข้ามาบุกรุกผืนป่าเพื่อยึดเอาเป็นที่ดินทำกิน ตัดต้นไม้สำคัญๆ ไป ทำบ้านและขายเป็นอาชีพ จนทำให้ป่าไม้เสื่อมโทรม เกิดความแห้งแล้ง ทำให้ลำน้ำแม่ทาแห้งขอด ขาดน้ำมาหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตร ผลที่สุดชาวบ้านเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่า จึงรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มพิทักษ์ป่าชุมชนขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2521 ขณะนี้ได้เห็นผลปรากฏแล้วว่า การอนุรักษ์ป่าเกิดผลประโยชน์โดยตรงต่อชุมชน เพราะป่าทำให้เกิดความชุ่มชื้น เป็นแหล่งต้นน้ำและทำให้แม่น้ำแม่ทามีน้ำไหลตลอดทั้งปี ไม่เกิดภัยแห้งแล้งอีกต่อไป

2.3 กิจกรรมกลุ่มวัวสามัคคี เป็นกิจกรรมกลุ่มอีกกลุ่มหนึ่งที่ชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งขึ้น โดยอาศัยเหตุผลและหลักการว่า ชาวบ้านหลายครอบครัวมีอาชีพเลี้ยงวัว มีความชำนาญในการเลี้ยงและดูแลวัว ควาย บางครั้งเมื่อเกิดโรคระบาดทำให้วัว ควายตาย เกิดความเดือดร้อนไม่มีใครเข้ามาช่วยเหลือ ครั้นเห็นว่าปัจจุบันอาชีพเลี้ยงวัวขุนทำรายได้ดี จึงร่วมกันจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมวัวสามัคคีขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่หมู่ 6 และหมู่ 7 จัดตั้งรวมหุ้นซื้อวัวที่หอมแห้ง นำมาขุนบำรุงให้เป็นวัวอ้วนพี แล้วจึงนำไปขายได้กำไรดี เพียงใช้เวลาสั้นๆ 3-6 เดือน ก็สามารถทำเงินรายได้เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านคงจะยึดอาชีพนี้ต่อไป เพราะมีพื้นที่เหมาะแก่การเลี้ยงวัว ประกอบกับมีแหล่งอาหาร คือ หญ้า เศษใบยอด เปลือกข้าวโพดฝักอ่อนเป็นอาหารที่สำคัญของวัวขุน เข้าลักษณะลงทุนน้อยได้กำไรมาก

2.4 กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จากประวัติความเป็นมา กลุ่มออมทรัพย์เกิดขึ้นตามหลังกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ อาศัยหลักการที่จะให้ทุกคนของหมู่บ้านเป็นสมาชิก ฝากเงินเพื่อออมเป็นรายเดือน เข้าลักษณะเป็นธนาคารของหมู่บ้าน เมื่อถึงคราวจำเป็นให้กู้ยืมจากกลุ่มออมทรัพย์ได้ อัตราดอกเบี้ยถูกกว่าการไปกู้ยืมเงินนอกระบบ นอกจากนั้นเมื่อถึงเวลาสิ้นปี มีการแบ่งผลกำไรให้แก่สมาชิกตามจำนวนเงินออมที่ฝากไว้ กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์นี้เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่เอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่สมาชิก ผู้เป็นสมาชิกแล้วจะพยายามรักษาการเป็นสมาชิกของกลุ่มตลอดไป

2.5 กิจกรรมกลุ่มสหกรณ์ร้านค้า เมื่อศึกษาประวัติของการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ร้านค้าเกิดมาจากชาวบ้านไปซื้อของตามร้านค้าทั่วไปมีราคาแพง คุณภาพไม่ดี ไม่มีอำนาจต่อรองชาวบ้านจึงมีความคิดจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าขึ้น เพื่อร่วมกันซื้อสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพมาขายในราคายุติธรรม คือไม่แพง และต้องได้สินค้าคุณภาพดี ได้มาตรฐานและได้สินค้าที่ตรงกับความต้องการของชาวบ้านที่ใช้ประจำวัน เมื่อถึงเวลาสิ้นปีก็แบ่งผลกำไรตามจำนวนเรือนหุ้นที่ชาวบ้านร่วมทุนไว้ ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง

7. ทุนเครือข่าย

ในชุมชนแม่ทามีเครือข่ายองค์กรต่างๆ ทั้งองค์กรที่เป็นเครือข่ายด้านข้อมูล ความรู้ทางวิชาการและสนับสนุนงบประมาณ เริ่มจากชุมชนแม่ทาได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรต่างๆ ขึ้นมาในแต่ละหมู่บ้านของตน องค์กร/หรือกลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากความร่วมมือจากชาวบ้านทั้งตำบล ได้แก่ กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำแม่ทา และกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ ที่จัดตั้งภายในหมู่บ้านของตนเอง กลุ่มองค์กรที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากทางราชการและเอกชน คือ กลุ่มพิทักษ์ป่าชุมชน ซึ่ง กระทรวงมหาดไทยและกรมป่าไม้ ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่และวิทยากรมาให้ความรู้เรื่องป่าไม้ คุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ การดูแลรักษาตลอดถึงการจัดประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับองค์กรชาวบ้านเพื่อจะได้รับทราบถึงเจตนารมณ์วัตถุประสงค์และเป้าหมาย การให้คำแนะนำเชิงวิชาการให้แก่ชุมชน จนได้ข้อสรุปที่เป็นสาระประโยชน์ และทำให้ชุมชนมีกฎระเบียบที่ปฏิบัติได้จริงสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในการรักษาป่าไม้ด้วย

องค์กรเครือข่ายภายนอกชุมชน จึงมีประโยชน์เป็นทั้งพันธมิตร เป็นที่พึ่งพาขององค์กรในชุมชนได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะองค์กรของชุมชนในกลุ่มใดมีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน ก็สามารถประสานงานขอความร่วมมือกับเครือข่ายภายนอก ซึ่งเป็นหน่วยงานของ

รัฐได้ แม้แต่เครือข่ายองค์กรภายนอกที่เป็นองค์กรเอกชน เช่นมูลนิธิพัฒนาศกยภาพชุมชน มูลนิธิศุภนิมิต หรือ ฝ่ายวัฒนธรรมเพื่อการศึกษาฝ่ายส่งเสริมวัฒนธรรมไทย เป็นต้น ซึ่งมูลนิธิเหล่านี้สนใจและพร้อมที่จะให้การช่วยเหลือสนับสนุนทั้งด้านวิชาการ เช่น จัดฝึกอบรมทางวิชาการแก่กรรมการหรือสมาชิกขององค์กรชุมชนให้มีความรู้ มาช่วยบริหารจัดการช่วยเหลือกลุ่ม/องค์กร ของชุมชนได้ หรือการให้การสนับสนุนเป็นเงินเข้ามาช่วยเหลือแบบให้เปล่า เพื่อที่จะช่วยสนับสนุนกิจกรรมในด้านต่างๆ ขององค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง ดำเนินงานโดยอิสระแบบพึ่งพาตัวเองได้ตลอดไป ดังนั้นเครือข่ายทางวิชาการเหล่านี้ถือว่าเป็นเครือข่ายภายนอกชุมชนที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาองค์กร/กลุ่ม กิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นอันมาก จึงถือว่าเป็นทุนทางสังคมที่ช่วยสนับสนุนในการพัฒนาท้องถิ่น

ปัจจัยที่ทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่ได้ และใช้ประโยชน์ในการพัฒนาท้องถิ่น

จากผลการศึกษาด้านปัจจัยต่างๆ ที่ช่วยทำให้ทุนดำรงอยู่ได้ แล้วนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนา มีปัจจัยสำคัญๆ ดังนี้

1. การสืบทอด ประการแรกมีการสืบทอดเจตนารมณ์ ทุนทางสังคมด้านต่างๆ มีอยู่ในชุมชนแม่ทาพร้อมมูลแล้ว เมื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่จะทำให้ทุนทางสังคมเหล่านี้ดำรงอยู่ หรือคงอยู่ต่อไปได้ก็ต้องอาศัยการสืบทอดเจตนารมณ์ ตัวอย่างทุนทางสังคมทางธรรมชาติ เช่น พื้นดิน พื้นป่า แม่น้ำ ฯลฯ ในเมื่อปัจจุบันชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมเพื่อรักษาทุนธรรมชาติเหล่านี้ไว้ หากจะให้ทุนธรรมชาติเหล่านี้คงอยู่ต่อไปก็ต้องอาศัยคนรุ่นหลังคือคนวัยหนุ่มวัยสาวของชุมชนช่วยกันดูแล เพื่อดูแลรักษาธรรมชาติเหล่านี้ต่อไป

ขณะเดียวกันก็ต้องมีการสืบทอดงานศิลปะ วิทยาการต่างๆ ตลอดถึงการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีไว้ เพราะการสืบทอดเป็นกลไกที่จะช่วยทำให้วิทยาการต่างๆ ที่ชุมชนแม่ทามีอยู่ ช่วยการสืบสานเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษที่มีมาแต่โบราณกาล ให้ตกทอดเป็นมรดกของลูกหลานต่อไป

ประการที่สองมีการสืบทอดความรู้ การทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่ในชุมชนได้นอกจากอาศัยการสืบทอดเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษผู้สร้างไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ และกิจกรรมกลุ่มทุนต่างๆ ที่ชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งขึ้นมา เป็นการช่วยทำให้ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมคงสภาพสมบูรณ์ตามธรรมชาติและทำให้กิจกรรมกลุ่มทุนทางสังคมต่างๆ คงอยู่กับชุมชนแม่ทาได้นั้น ต้องอาศัยการสืบทอดความรู้ ตัวอย่างของกลุ่มกิจกรรมทอผ้าฝ้ายพื้นเมือง ถ้าจะรักษาให้ชาวบ้านผู้หญิงทอผ้าเป็น ทำลวดลายต่างๆ ได้ ก็ต้องอาศัยแม่เฒ่าที่มีความรู้ มี

ประสบการณ์ช่วยแนะนำถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลานที่สนใจมาทำการทอผ้า สอนเทคนิคการปั่นด้าย การย้อมผ้า การตั้งหูก (เครื่องทอผ้า) สอนวิธีการทอ เช่น การร่อนกระสวยด้วย การกระตุกก็ให้เนื้อผ้าแน่นพอดี การเหยียบหูกขึ้น-ลง และการทำลวดลาย เมื่อทอออกมาแล้วจะได้เนื้อผ้าที่มีคุณภาพดี สีสวย ลวดลายสวยงามเป็นที่ถูกใจของลูกค้า นี่เป็นตัวอย่างของหนึ่งกิจกรรม

ส่วนกิจกรรมอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน คือ ต้องมีการสืบทอดความรู้ และเทคนิคบางอย่างให้สมาชิก เช่นกิจกรรมเหมืองฝายก็ต้องรู้ขั้นตอนของการทำฝายน้ำล้น เช่นการเลือกทำเลที่ตั้งของฝาย ซึ่งสามารถผันน้ำเข้าลำเหมือง แดกสาขาไปยังพื้นที่ต่างๆ ได้ วิธีการทำเหมือง การขุด การทำคัน ทำร่อง การท่อน้ำ จากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ถึงแม้พื้นที่จะสูงกว่า ก็สามารถท่อน้ำให้ไหลไปยังจุดพื้นที่ต่างๆ ตามที่ต้องการได้ ดังนั้นการสืบทอดความรู้ต้องอาศัยให้คนหนุ่มคนสาวมาเรียนรู้ โดยเรียนจากการทำงานร่วมกัน ใช้วิธีสังเกตเอาเองบ้าง ใช้วิธีสอบถามจากผู้ชำนาญบ้าง บางทีผู้เฒ่าแก่ที่ชำนาญสอนไม่เป็นก็มี แต่อาศัยทำเป็น ทำให้เห็นเป็นตัวอย่างแล้วก็ให้ลงมือทำงาน เช่น งานเหมืองฝาย งานทอผ้า งานจักสาน งานพรวนดิน ยกแปลง ใส่น้ำปุ๋ยรดน้ำ แม้แต่การรักษาทรัพยากรธรรมชาติด้านต่างๆ ล้วนแต่อาศัยดูตัวอย่างแล้วลงมือทำด้วยตนเอง เมื่อคนรุ่นใหม่มีความรู้จากคนรุ่นเก่าแล้ว เมื่อทำงานไปนานๆ ก็จะเกิดความชำนาญ สะสมประสบการณ์ช่วยเหลืองานพัฒนาท้องถิ่นด้านต่างๆ ต่อไปในอนาคต คนรุ่นนี้ก็จะกลายเป็นคนรุ่นเก่าแล้วก็ช่วยสอนคนรุ่นใหม่ต่อไป

2. กระบวนการจัดการ จากปัจจัยที่ทำให้หนทางสังคมดำรงอยู่ได้ คือการสืบทอดเจตนารมณ์ การสืบทอดความรู้ การสร้างองค์ความรู้โดยพัฒนาองค์ความรู้ในสาขาต่างๆ ให้ทันสมัยเข้ากับสถานการณ์โลกปัจจุบัน กระบวนการจัดการหรือระบบการจัดองค์กรที่ดี ซึ่งหมายถึงองค์กร/กลุ่มกิจกรรมต่างๆ จะต้องจัดบริหารองค์กรในรูปแบบที่เป็นสากล จริงอยู่องค์กรเหล่านี้คิดสร้าง คิดทำโดยชาวบ้านผู้มีความรู้บ้าง แต่การจะพัฒนากิจกรรมกลุ่มต่างๆ ให้เจริญก้าวหน้าก็ต้องมีรูปแบบการบริหารงานเช่นเดียวกับองค์กรของรัฐ หรือองค์กรของเอกชน เช่นในรูปของบริษัท ห้างหุ้นส่วนจำกัดต่างๆ ต้องมีผู้บริหารจัดการองค์กร คือ ต้องผู้รับผิดชอบได้แก่ คณะกรรมการ มีประธาน รองประธาน เลขานุการ เภรัญญิก กรรมการ เป็นต้น เพื่อเข้ามาช่วยกันบริหาร มิใช่ว่าทุกคนจะบริหารร่วมกันหมด แต่สมาชิกมีบทบาทในการเลือกผู้แทนที่ตนเห็นว่าเป็นผู้มีประสบการณ์ มีความรู้ดีเข้าไปช่วยบริหารกิจกรรม/องค์กรนั้นๆ มีวาระการเป็นกรรมการสลับเปลี่ยนกันไปเป็นการเรียนรู้ภายในองค์กรของตนเอง เพื่อจะพัฒนาองค์กรของตนเองให้ดีขึ้นเรื่อยๆ กระบวนการจัดการที่ชุมชนคิดจัดตั้งขึ้น โดยคนของชุมชนเอง ต้องเป็น

กระบวนการที่ชุมชนยอมรับว่ากระบวนการจัดการนั้นๆ มีความเป็นไปได้เพียงใด นำไปสู่การปฏิบัติหรือทำได้จริง เป็นประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม ตลอดจนการประหยัด คุ้มค่าต่อการดำเนินงานหรือไม่ อย่างไร

กระบวนการจัดการบริหารที่ดีในระดับองค์กรของชุมชน เพื่อช่วยทำให้กลุ่มทุนทางสังคมต่างๆ ดำรงอยู่ได้ ต้องอาศัยกลไกที่สำคัญคือผู้บริหารที่ดีมีคุณภาพ มีกฎระเบียบข้อบังคับที่รัดกุม มีระบบการควบคุม ตรวจสอบได้ตลอดเวลา องค์กรประกอบเหล่านี้เป็นตัวช่วยชักนำหรือประสานสัมพันธ์เพื่อทำให้ทุนอยู่ได้ แล้วนำรูปแบบของกระบวนการจัดการไปใช้ในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ ของชุมชนให้เจริญยิ่งขึ้น

3. ผู้นำ ในแต่ละชุมชนจะมีผู้นำตามธรรมชาติ การพัฒนาท้องถิ่นส่วนมากมักจะอาศัยผู้นำเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่ม/องค์กรต่างๆ ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดริเริ่มจากบุคคลที่เป็นสมาชิกของชุมชน แนวคิดเหล่านี้จะมาสรุปรวมลงที่ผู้นำ ทั้งเป็นผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการได้แก่ ผู้อาวุโสที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ถ้ามีปัญหาและมีแนวคิดต่างๆ จะมาสรุปรูปที่ผู้นำว่าจะเห็นคล้อยสนับสนุนหรือไม่ หากผู้นำเห็นว่าดี มีประโยชน์ ก็จะสามารถชี้แนะเชิญชวน ชักจูง ให้สมาชิกคือลูกบ้านเข้ามาร่วมกัน เพื่อก่อตั้งกลุ่มหรือองค์กรนั้นๆ ขึ้นมา แล้วก็ให้มีการเลือกคณะกรรมการบริหาร มีการระดมเงินทุนเข้ามาช่วยสนับสนุน ระดมเครือข่ายมันสมองจากองค์กรเครือข่ายนอกชุมชน ในชุมชนแม่ทา ผู้ที่เป็นผู้นำที่ดีเด่นได้รับรางวัล แหวนทองคำ โล่เกียรติยศ ก็มีหลายคน ผู้นำเหล่านี้เป็นทั้งผู้นำเป็นทางการ และเป็นผู้นำตามธรรมชาติ เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เมื่อหลายๆ ผู้นำมาร่วมดำเนินกิจกรรมจะเป็นหลักเป็นแกน หรือเป็นศูนย์รวมของกลุ่มต่างๆ นำไปสู่การคิดสร้างสรรค์คิดทำกิจกรรมต่างๆ ที่มีประโยชน์ต่อชาวบ้านและชุมชนต่อไป

4. เครือข่าย เครือข่ายความสัมพันธ์ขององค์กร/กลุ่มกิจกรรมของชุมชนแม่ทา จากการศึกษาพบว่าในชุมชนมีเครือข่ายเชื่อมสัมพันธ์กันระหว่างองค์กรที่มีกิจกรรมเหมือนกัน เช่นกิจกรรมกลุ่มปลูกข้าวโพดฝักอ่อน กลุ่มกิจกรรมจะกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ของตำบลหรือกลุ่มพิทักษ์ป่าชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มกิจกรรมกลางของตำบล จะอาศัยชาวบ้านทุกหมู่บ้านเป็นสมาชิก แล้วเลือกผู้แทนมาร่วมเป็นคณะกรรมการกลางประสานงานร่วมกัน กลุ่มเครือข่ายภายในเหล่านี้เกิดขึ้นมาจากการรวมตัวกันของชาวบ้านในหมู่บ้าน อาศัยสมาชิกที่เป็นญาติพี่น้องมิตรสหายเพื่อนร่วมอาชีพเดียวกัน หรือเป็นเพื่อนบ้านกันมาร่วมทำกิจกรรมให้เกิดผลประโยชน์แก่ตัวเองหรือประชาชนร่วมกัน เมื่อสร้างเครือข่ายช่วยเหลือกันของกลุ่ม/องค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการจะช่วยทำให้องค์กรมีกำลังอำนาจต่อรองกับฝ่ายต่างๆ ได้ดี

ส่วนเครือข่ายภายนอกชุมชนก็มีบทบาทสำคัญ ทั้งองค์กรเครือข่ายเป็นของรัฐและของเอกชนที่เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น วิชาการ อุปกรณ์ เงิน ทำให้องค์กรภายในได้ประสบการณ์แลกเปลี่ยนความรู้ ช่วยทำให้องค์กรภายในเจริญก้าวหน้าและเข้มแข็ง

ความสัมพันธ์ของกลุ่มชน ความเป็นเครือญาติเป็นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ เป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่งที่ทำให้ทุนทางสังคมสามารถดำรงอยู่ได้

ชุมชนตำบลแม่ทานับเป็นชุมชนหนึ่งที่มีลักษณะความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติแน่นแฟ้น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม ตามสายสัมพันธ์ของญาติพี่น้องเป็นตัวเชื่อมโยงให้มีการเกาะกลุ่มทำกิจกรรม พึ่งพาอาศัยกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จากการศึกษาพบว่า ความเอื้ออาทรและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ความมีน้ำใจส่งผลให้เกิดกิจกรรมและความสัมพันธ์กันทางสังคมของชุมชนแม่ทา ซึ่งกลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นสมาชิกส่วนใหญ่ล้วนแต่เป็นเครือญาติกัน เนื่องจากในอดีต ชุมชนแม่ทาได้ถือกำเนิดมาจากชนกลุ่มเดียวกันมาเป็นเวลานาน ซึ่งเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความเป็นเครือญาติ ในแต่ละหมู่บ้านมีความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันสูง ทำให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกัน โดยการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน มีความเอื้ออาทรต่อกันสูง จนเป็นกลไกในการปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีงาม การช่วยเหลือในกิจกรรมต่างๆ ทั้งส่วนตัวและชุมชน โดยเฉพาะการเข้าร่วมงานประเพณี พิธีกรรม งานบุญต่างๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านเชื่อว่าการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ นั้นจะได้รับบุญกุศล ตลอดจนได้แสดงออกถึงความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทรในฐานะเป็นเครือญาติ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านแม่ทา

อภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่อง ทุนทางสังคมในชุมชน มีหลายประเด็นที่น่าสนใจ พบว่า ชุมชนแม่ทานมีทุนทางสังคมด้านต่างๆ ได้แก่ ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล ทุนทางวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อ ฯลฯ ภายในชุมชนมีองค์กร/กิจกรรมกลุ่มที่เกิดจากความต้องการของชาวบ้านที่จะแก้ปัญหาการดำรงชีวิตร่วมกัน อาทิเช่น องค์กรเหมืองฝาย พิทักษ์ป่าชุมชน ออมทรัพย์เพื่อการผลิต สหกรณ์ร้านค้า ฯลฯ ซึ่งเป็นองค์กรทางเศรษฐกิจ นอกจากนั้นยังมีองค์กร/กิจกรรมกลุ่มทางสังคมวัฒนธรรม เช่น กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว กรรมการวัด เป็นต้น องค์กรดังกล่าวเหล่านี้เป็นองค์กรอิสระ เป็นเอกเทศจากรัฐ ชุมชนดำเนินการบริหารจัดการ ปรับเปลี่ยนภายในองค์กรเอง โดยการปรับเปลี่ยนเป็นไปในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป และ

ได้พัฒนาตัวเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเกิดจากระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกที่เป็นกรรมการบริหาร
ในชุมชน

จากอดีตชุมชนต้องเผชิญกับสภาวะวิกฤติทางธรรมชาติ คือ ป่าไม้ถูกทำลาย ลำน้ำ
แม่ทาขาดแคลนน้ำ น้ำที่นำมาหล่อเลี้ยงการทำเกษตร น้ำอุปโภค บริโภคไม่พอเพียง ส่งผล
กระทบต่อการดำรงชีพของชาวบ้านในชุมชน จากผลกระทบดังกล่าวชาวบ้านจึงได้รวมตัวกัน
เพื่อหาทางช่วยกันคลี่คลายปัญหา นี้อธิบายเป็นประเด็นของจุดเริ่มต้นของกระบวนการปฏิสัมพันธ์
ทำให้ชาวบ้านเริ่มก่อตั้งองค์กร/กิจกรรมกลุ่มพิทักษ์ป่าชุมชนขึ้น ร่วมกันดำเนินงานจนประสบ
ความสำเร็จ ต่อจากนั้นชาวบ้านเริ่มมองเห็นความสำคัญขององค์กรที่ตนเองจัดตั้งขึ้น ทำให้เกิด
การรวมตัวกันทำกิจกรรมกลุ่มอื่นๆ ขยายออกไปมากมายถึง 21 กลุ่มกิจกรรม โดยยึดหลักการ
พึ่งพาอาศัยช่วยเหลือกันแก้ปัญหาภายในชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นบทบาทในระบบกลุ่มที่จะช่วย
แก้ไขปัญหาก็เป็นอย่างดี

สังคมไทยไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใด ต่างมีทุนทางสังคมอยู่เสมอ คือทุนทรัพยากร
ธรรมชาติ ทุนบุคคลคือชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาด้านต่างๆ อาศัยทุนทางวัฒนธรรมประเพณีซึ่งมี
อยู่ในชุมชน เป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ทำให้เกิดทุนทางการพึ่งพา ความเชื่อ ความซื่อสัตย์
เพียงแต่อาศัยทุนด้านการจัดการและทุนเครือข่ายเข้ามาบริหารจัดการและเสริมสร้างให้เจริญรุ่ง
เรืองเท่านั้น ก็จะช่วยให้สังคมของชุมชนไทยชนบทดำรงอยู่ต่อไปได้

เมื่อย้อนอดีตศึกษาถึงสังคมไทย เป็นสังคมแบบพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชน มีทุน
ทางธรรมชาติที่ช่วยให้ชาวบ้านดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาธรรมชาติอาศัยอยู่ร่วมกันไม่
ทำลายกัน ดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงตลอดมา ต่อมารัฐบาลมีนโยบายที่จะพัฒนา
ประเทศ เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้น นับแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 พ.ศ.
2505 เป็นต้นมาจนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544 กระแสการพัฒนาสังคมไทยถูก
ปรับเปลี่ยนไป อิทธิพลทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมตะวันตกหลังไหลเข้ามาแทนที่และกำลัง
ถูกครอบคลุมเกือบจะทุกด้าน ส่งผลทำให้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ดั้งเดิมถูกกลืนหายไป ทำให้ชาวบ้าน
เริ่มหันไปใช้ภูมิปัญญาของต่างชาติมากขึ้น แม้แต่วัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมของสังคมไทย
เช่นความกตัญญู ความอ่อนน้อมถ่อมตน การพึ่งพาอาศัย ความเอื้ออาทร ความรักความผูกพัน
ของสมาชิกครอบครัว เริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างน่าเป็นห่วง

รัฐบาลได้ตระหนักถึงเรื่องนี้ เริ่มจะมองเห็นคุณค่าของทุนทางสังคมในชนบทมีแนว
นโยบายที่จะสนับสนุนให้ชุมชนรวมตัวกันจัดตั้งองค์กรของชุมชนขึ้นมาบริหารองค์กรเอง
ด้วยคนในชุมชนซึ่งเป็นผู้รู้ปัญหาและแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง รัฐบาลมีหน้าที่เพียงให้การสนับสนุน

ทางวิชาการ จึงมีแผนกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่น ขณะนี้เริ่มมีองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น มีสภาตำบล ในอนาคตจะมีองค์กรเทศบาลตำบลเกิดขึ้น เพื่อให้ชุมชนบริหารจัดการ โดยคนของชุมชนเองซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของนักวิชาการสาขาต่างๆ ว่า สังคมไทยควรใช้และพัฒนาทุนทางสังคมที่เป็นของเราเอง จะเป็นสังคมที่ไม่แปลกปลอมไปจากเดิม ซึ่งเป็นสังคมไทยแท้ เพราะมีฐานที่เป็นสังคมไทย ไม่ใช่สังคมที่อาศัยมาตรฐานต่างประเทศ อนึ่ง คุณภาพชีวิตของคนไทยตามธรรมชาติของไยนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสามารถภายนอกอย่างเดียว เช่น อนามัย การศึกษาดี และผลิตผลดีเท่านั้น แต่ต้องรวมถึงความสามารถภายในคือจิตใจด้วย แม้แต่องค์การอนามัยโลกก็ได้ให้ความสำคัญของจิตใจ รวมถึงการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนอื่นในชุมชน และมีน้ำใจไมตรีตลอดจนความเอื้ออาทรต่อกัน เป็นต้น

บางครั้งแนวคิดของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ไทยเรานำมาจากชาติตะวันตก ซึ่งเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว อาจจะไม่สอดคล้องกับความรู้สึกรู้สึกของคนในสังคมไทย ซึ่งเป็นประเทศที่กำลังพัฒนา จริงอยู่การพัฒนาทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นวัตถุนิยม ทุกประเทศต่างมุ่งที่จะไปถึงจุดนั้น แต่ต้องไม่ลืมถึงภูมิหลังของเราเอง โดยเฉพาะในด้านสังคมคือวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่ชาติตะวันตกไม่มี เป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การหวงแหนรักษาเอาไว้ ดังนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของเราจึงน่าจะพัฒนาแบบที่มีพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย โดยอาศัยอยู่ร่วมกันฉันทัญญาดีพี่น้อง ทำให้เกิดความอบอุ่นและความสงบสุข

จากการวิจัยทุนทางสังคมในชุมชนแม่ทา ปรากฏว่ามีทุนทางสังคมทั้งด้านทุนทรัพยากรธรรมชาติคือ ดิน ป่า และแม่น้ำ ยังมีความอุดมสมบูรณ์และมีทุนทางวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ยังคงมีปรากฏให้เห็นเด่นชัดอยู่ ทั้งนี้ผลการเข้าไปศึกษา พบว่าชุมชนแม่ทามีลักษณะภูมิศาสตร์ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง คือ มีขุนเขาล้อมรอบ ซึ่งแต่เดิมเป็นชุมชนปิดขาดการติดต่อกับชุมชนภายนอก มีพื้นดินตามหุบเขา อาศัยลำน้ำจากแม่ทาไหลเลี้ยงตลอดทั้งปี

เมื่อพิจารณาถึงผลการศึกษา เรื่องปัจจัยที่ทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่และสามารถนำไปพัฒนาท้องถิ่นได้นั้น จากการที่ผู้วิจัยเข้าไปสัมภาษณ์ สังเกตและมีส่วนร่วมในพิธีงานบุญของชุมชนแม่ทา ได้ค้นพบปัจจัยที่สำคัญๆ 4 ประการ คือ

1. การสืบทอด ได้แก่ การสืบทอดเจตนารมณ์ที่เกิดขึ้นจากกลุ่มชนตั้งความหวังไว้ และปฏิบัติดำเนินการติดต่อกันมาที่จะรักษาสถานภาพนั้นไว้ให้คงอยู่ตลอดไป ดังตัวอย่างของการสืบทอดเจตนารมณ์ที่จะรักษาทุนประเพณีวัฒนธรรม ชาวบ้านยังคงยึดถือปฏิบัติสืบทอดติดต่อกันมาแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบันร่วมสองร้อยกว่าปี โดยเฉพาะประเพณีความเชื่อในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา และพิธีกรรมทางพราหมณ์ คือ การนับถือผี เช่น ไหว้ผีดินน้ำ ผีเสื้อบ้าน

เป็นต้น ศาสนพิธีต่างๆ จึงปลูกฝังความเชื่อของชาวบ้าน ความเชื่อเหล่านี้นำไปสู่การปฏิบัติของวัฒนธรรม คือ ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความสามัคคี ทำให้เกิดความร่วมมือและความผูกพัน พร้อมทั้งพึ่งพาอาศัยกัน อาศัยอยู่ร่วมกัน ด้วยสันติสุข

จากการศึกษาปัจจัยวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อของสังคมในชุมชนแม่ทา มีประเพณีวัฒนธรรมไทยทุกอย่าง เช่น ประเพณีทางพุทธศาสนา และประเพณีที่เด่นชัดคือ ประเพณีทางพราหมณ์ ได้แก่ การเลี้ยงผีต้นน้ำ การเลี้ยงผีปู่ย่า ประเพณีไหว้ครูของเด็กนักเรียน ประเพณีสงกรานต์ คือการ ไหว้บูชาคุณบิดา มารดา ผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นต้น ผลสัมฤทธิ์ หรืออิทธิพลของวัฒนธรรมประเพณีเหล่านี้ถูกปลูกฝังก่อให้เกิดความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างแน่นแฟ้น สร้างจิตสำนึกของความเป็นผู้มีความกตัญญูต่อบุคคล ต่อธรรมชาติ คือ แผ่นดิน ผืนป่า แม่น้ำที่ให้ผลิตผลเป็นทุนทางธรรมชาติ ซึ่งบรรพบุรุษของตนและตนเองได้ใช้ประโยชน์ตลอดมาและคงจะได้อาศัยพึ่งพาใช้สอยตลอดไป จากเหตุของการรู้คุณจึงก่อให้เกิดผลคือ ชาวชุมชนแม่ทาทุกคนจะรู้สึกรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ เพราะเป็นทรัพยากรที่อำนวยผลประโยชน์ให้แก่ตัวเองอย่างมหาศาล

วัฒนธรรมความเชื่อ ในชุมชนชนบทไทย ซึ่งเป็นประเพณีวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษปฏิบัติสืบต่อกันมา ถือว่าเป็นวัฒนธรรม ประเพณี ที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ไว้ จะเป็นวัฒนธรรม ประเพณีทางพุทธศาสนา หรือประเพณีทางพราหมณ์ เป็นประเพณีที่ช่วยกลมเกลียวจิตใจของคนไทยให้เป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีงาม เป็นผู้ที่มีความสุภาพ อ่อนโยน นอบน้อมมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ เชื้อฟังกบิศา มารดา ครู อาจารย์ มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป เป็นประเพณีที่ทำให้สมาชิกของครอบครัวมีความอบอุ่น อันเกิดจากประเพณี การเลี้ยงดูลูก การให้ลูกคิมน้ำนมจากนมแม่ การสัมผัสเลี้ยงดูจากแม่ พ่อ พี่ อย่างใกล้ชิด จึงเป็นเหตุทำให้คนในครอบครัวมีความรักและผูกพันต่อกัน พร้อมทั้งจะเสียสละช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน จากสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ สายสัมพันธ์ทางตระกูล แม้แต่มิตรสหายร่วมเรียน ร่วมทำงาน ร่วมหมู่บ้านเดียวกัน จนถึงเป็นเพื่อนร่วมประเทศถือเป็นคนไทยด้วยกันแล้ว พร้อมจะให้ความช่วยเหลือกันอยู่เสมอ นี่แหละคือนิสัยหรือธาตุแท้ของน้ำใจคนไทย

ประการสำคัญที่พบเห็นในชุมชนแม่ทาคือ การสืบทอดความรู้ ศิลปวิทยาการต่างๆ ได้รับการฟื้นฟูและมีการสืบทอดความรู้อย่างเป็นระบบ โดยผ่านขบวนการกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เช่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มจักสาน กลุ่มช่างไม้ แม้แต่แพทย์แผนโบราณและแพทย์แผนไทยก็ได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดความรู้จากผู้ที่เป็นผู้สูงอายุคือผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้มีประสบการณ์ผ่านเหตุ

การณ์ต่างๆ มามากแล้ว จึงได้นำเอาความรู้และประสบการณ์ด้านต่างๆ มาถ่ายทอดให้แก่บุตรหลาน เหลน เป็นมรดกตกทอดต่อไป

2. ผู้นำ การพึ่งตนเองของชุมชน โดยองค์กรภายในชุมชนจะสามารถพึ่งตนเองได้อย่างอิสระนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ คือ ทั้งผู้นำชุมชน ความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน การบริหารจัดการที่ดีและการมีเครือข่ายกับองค์กรทั้งภายในและภายนอกชุมชน ความขยันหมั่นเพียรและความรู้จักสามัคคีมีความเอื้ออาทรต่อกัน ปัจจัยเหล่านี้จะช่วยทำให้องค์กรมีศักยภาพสูง เกิดความเชื่อมั่นในตนเองว่าตนเองทำได้ เพราะองค์กรจัดสร้างขึ้นมาจากชาวบ้านเอง แบบคิดเอง ทำเอง แก้ไขปัญหาเอง แล้วประสบผลสำเร็จด้วยการพึ่งพาตนเอง จากการสังเกตของผู้วิจัยเข้าไปศึกษา พบว่าองค์กรของชุมชนแม่ทา มีลักษณะเป็นองค์กรที่พึ่งพาตนเองได้อย่างอิสระ เป็นความภาคภูมิใจของกรรมการและสมาชิกทุกคน จากการที่ผู้วิจัยเข้าไปร่วมกิจกรรมชุมชน ร่วมประชุมประจำเดือน ร่วมประชุมกลุ่มกิจกรรมพบว่า ปัจจัยเรื่องผู้นำจึงมีความสำคัญมากในการพัฒนาองค์กร ทั้งนี้เพราะการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม/องค์กรใดก็ตาม ตัวผู้นำหรือประธานกลุ่ม จึงมีบทบาทสำคัญมาก ว่าผู้นำเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ มีวิสัยทัศน์ มีความซื่อสัตย์และจะทำให้องค์กรนั้นประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับผู้นำ ซึ่งตัวผู้นำได้รับมอบอำนาจจากสมาชิกกลุ่มให้เป็นผู้ตัดสินใจ เลือกลงแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง เทียบธรรม มีประโยชน์ต่อโครงการนั้นๆ

จากผลการศึกษาปัจจัยผู้นำในชุมชนแม่ทา พบว่า มีผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำธรรมชาติได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ที่เสียสละและอุทิศตนให้แก่ส่วนรวม เป็นผู้นำที่เข้มแข็ง จนสามารถชักนำชาวบ้านให้ร่วมมือกันจัดตั้งกลุ่มองค์กรต่างๆ ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ผู้นำที่ได้รับการยกย่องและกล่าวขานถึงเสมอ คือ นายอนันต์ ดวงเรือนแก้ว ซึ่งเป็นกำนันดีเด่น และเป็นประธานกลุ่มและที่ปรึกษากลุ่มกิจกรรมต่างๆ ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เสียสละ มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเพราะเป็นผู้คิดริเริ่ม โครงการ/กิจกรรมหลายกิจกรรม ดึงสมาชิกเข้ามาร่วมจัดการจนประสบผลสำเร็จ ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำดีเด่น ได้รับเกียรติให้เข้าร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการทั้งของภาครัฐและเอกชน ในบางโอกาสได้รับเชิญให้เป็นวิทยากรบรรยาย เป็นต้น

การพัฒนาศักยภาพขององค์กร/กิจกรรมกลุ่ม ของชุมชนต้องอาศัยผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถชักนำบุคคลในท้องถิ่นให้เห็นพ้องต้องกัน เป็นทั้งผู้นำและแกนนำช่วยเหลือและสนับสนุนจัดให้ชุมชนมีองค์กร/กิจกรรมกลุ่มต่างๆ พัฒนาตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม

และมีศักยภาพพึ่งพาตนเองได้ โดยเน้นการมีส่วนร่วมสร้าง ร่วมทำ ร่วมผลประโยชน์ด้วยกัน จนทำให้องค์กรเข้มแข็งมีอำนาจต่อรองกับองค์กรธุรกิจอื่น ๆ จากภายนอกชุมชนได้ ตัวอย่างของกลุ่มกิจกรรมวิværรวมน้ำใจ กลุ่มกิจกรรมปลูกข้าวโพดฝักอ่อน กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า ซึ่งกลุ่มกิจกรรมเหล่านี้มีอำนาจต่อรองได้สูง เป็นผลทำให้กลุ่มองค์กรภายในชุมชนไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากองค์กรภายนอกต่อไป นำผลประโยชน์มาสู่ชุมชนและสมาชิกได้เป็นจำนวนมาก

แม้แต่การนำในการพัฒนาด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสาธารณสมบัติทรัพยากร ธรรมชาติของชุมชน ดังได้กล่าวถึงป่าไม้ แม่น้ำมาแล้ว รวมถึงวัฒนธรรมประเพณี ศิลปวิทยาการต่างๆ ของชุมชน ตัวผู้นำคือกำนันอนันต์ ดวงเรือนแก้ว ผู้ใหญ่บ้านหมู่ต่างๆ หัวหน้ากลุ่มกิจกรรมต่างช่วยกันร่วมมือกันรวมเป็นแกนนำที่สำคัญที่จะชักชวนชาวบ้านทั้งหลายให้มาร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมความคิดที่จะพัฒนาชุมชน จนทำให้กลุ่มต่างๆ ทำงานประสบผลสำเร็จ นั้นหมายถึงความสำเร็จของชุมชนเพื่อการพัฒนาให้บ้านเมืองคือชุมชนอันเป็นที่อยู่อาศัยทำให้เจริญก้าวหน้าสืบไป

ในขณะที่เดียวกันการพัฒนาองค์กร/กลุ่มกิจกรรม ต้องไม่ละเลยถึงความสำคัญของสมาชิกกลุ่ม ดังตัวอย่างกลุ่มกิจกรรมในชุมชนแม่ทา ตัวผู้นำ หรือผู้ทำหน้าที่ประธานหรือหัวหน้ากลุ่ม ต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันและยอมรับบทบาทของสมาชิกกลุ่ม เพราะหากสมาชิกกลุ่มขาดความขยันหมั่นเพียร ขาดความคิดริเริ่ม ขาดจิตสำนึกของการมีส่วนร่วม แม้แต่ขาดความเสียสละ เป็นต้น การดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมก็จะประสบปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย ดังนั้นการดำเนินงานให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ก็ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ ทั้งผู้นำและผู้ตามคือสมาชิกนั่นเอง

3. กระบวนการจัดการ

ปัจจัยด้านบริหารจัดการ เมื่อชุมชนจัดตั้งองค์กร/กลุ่มกิจกรรมขึ้นมา การบริหารจัดการถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญ เพราะการควบคุมภายในองค์กรซึ่งบริหารโดยประธาน กรรมการ และผู้จัดการ ต้องดำเนินการบริหารอย่างซื่อสัตย์ เป็นไปตามกฎระเบียบข้อบังคับของกลุ่มกิจกรรมนั้นๆ และประการสำคัญตัวสมาชิกเองต้องให้ความสนใจคอยควบคุม ตรวจสอบการดำเนินงาน แต่ทัศนคติของสังคมไทยผู้ที่ป็นสมาชิกกลุ่มขาดความสนใจ ทั้งนี้ชาวบ้านถือว่าตนเองด้อยการศึกษา และเคยชินกับการเป็นผู้รับฟังคำสั่งหรือเป็นผู้ตามมากกว่า จึงทำให้ขาดการควบคุมระหว่างผู้บริหารและสมาชิก

การส่งเสริมให้องค์กรชุมชนหรือภาคประชาสังคมมีส่วนร่วมในการพัฒนา ที่ภาค รัฐเคยผูกขาด โดยให้อำนาจรัฐเป็นเพียงผู้ตรวจสอบ สนับสนุนในด้านการจัดการ อนุรักษ์ ทรัพยากรเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรของชุมชน (ภาคประชาชน) เป็นอิสระใน การจัดสรรทรัพยากรต่างๆ คือทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน (กรณีป่าไม้ แม่น้ำ)

ซึ่งตรงกับแนวคิด ทฤษฎีทางสังคมวิทยาของ Paulo Freire และ Julius Nyerer ที่ได้ ให้ความเห็นวามมนุษย์ทุกคนเสมอภาคกันในศักดิ์ศรี คุณค่าและศักยภาพ ซึ่งสามารถเป็น ประโยชน์แก่สังคมและสามารถเลือกทางที่เห็นว่ายุติธรรม (สุนทร สุนันท์ชัย 2524, หน้า 31) และเสนห์ จามริก (อ้างใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527, หน้า 3) ใต้นิยามว่าการมีส่วนร่วมของ ประชาชนที่แท้จริงนั้น คือ การที่ประชาชนมีโอกาสอิสระปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับ จึงสามารถพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดแจง ควบคุม ระดับทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์เพื่อดำรงชีวิตของตนตามความจำเป็นอย่าง สมศักดิ์ศรี ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนเองอย่างเชื่อมั่น

ปัจจัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกระบวนการจัดการ ถือว่าการมีส่วนร่วมของ สมาชิกมีความสำคัญเช่นเดียวกับการเป็นผู้นำในระยะแรกเริ่ม การรวมตัวกันจัดตั้งองค์กร/กลุ่ม กิจกรรม ต้องอาศัยความร่วมมือสนับสนุนจากสมาชิกคือชาวบ้าน ไม่ว่าจะมีความมั่งมีหรือยาก จน หากทุกคนมีอุดมการณ์เหมือนกัน คือ มีการมีส่วนร่วมเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในกรณี ของชุมชนแม่ทา ความคิดเห็นแตกแยกหรือการแบ่งชั้นวรรณะมีน้อยหรือเกือบไม่มี

ในทางตรงกันข้ามการจัดตั้งองค์กร/กลุ่มกิจกรรม ไม่ประสบผลสำเร็จและไม่มี ประสิทธิภาพนั้น อาจมีสาเหตุมาจากการขาดความเข้าใจในการบริหารจัดการ ค่านิยม ความคิด ทัศนคติของชาวบ้านที่เข้ามาเป็นกรรมการหรือเป็นสมาชิก ที่มุ่งแต่ผลกำไรอย่างเดียว หากเกิดข้อผิดพลาดบางประการก็จะนำไปสู่ความล้มเหลวของกลุ่มได้ แท้จริงแล้ว การ ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน มีจุดประสงค์เพื่อสะสมทุน รักษาทุนทางสังคมเป็นหลัก ต่อ เมื่อชาวบ้านเข้าใจถึงเจตนารมณ์ เรื่องทุนทางสังคมดีแล้วการรวมกลุ่มการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม จึงเกิดขึ้น ดำเนินอยู่ได้และนำไปสู่เป้าหมาย

จากรายงานของหัวหน้ากลุ่มกิจกรรมออมทรัพย์ว่าสมาชิกเข้าถือหุ้นตามจำนวน เรือนหุ้นที่กำหนดไว้ สมาชิกทุกคนที่เข้ามาสมัครล้วนเป็นญาติพี่น้องกัน ปรารถนาอยาก จะช่วยเหลือกัน

มีประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งของกระบวนการจัดการ คือ การมีเป้าหมายและ อุดมการณ์ร่วมกัน การต่อตั้งองค์กร/กิจกรรมกลุ่มต่างๆ อาศัยผู้นำและสมาชิกคิดริเริ่มร่วมกัน

จัดตั้ง โดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือความอยู่รอดของสังคม เช่น กลุ่มพิทักษ์ป่าชุมชน กลุ่มรักษาลำน้ำแม่ทา และกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ ก็เพื่อหวังได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ไปว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางตรงหรือทางอ้อม แม้แต่กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มร้านค้า กลุ่มวิสาหกิจ สมาชิกต่างมุ่งหวังที่จะได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน คือ ได้คืนป่าเป็นของชุมชน ได้แหล่งน้ำใช้สอยตลอดทั้งปี ได้ผลกำไรแบ่งปันให้แก่สมาชิก นำไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ ความมั่นคงของทรัพยากร ความมั่นคงของครอบครัวและความเจริญรุ่งเรืองของชุมชน

ความร่วมมือของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญของกระบวนการจัดการ ทั้งนี้การดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ขณะเดียวกันการทำงานร่วมมือกันก็ต้องอาศัยความสามัคคีซึ่งเกิดมาจากความรักและความเมตตา ความเอื้อเฟื้อ ความอาทร ความเป็นเครือญาติ ความผูกพัน ความคุ้นเคย ความที่เคยอุปถัมภ์มีบุญคุณต่อกัน การนับถือเป็นผู้อาวุโสประหนึ่งว่าเป็นญาติผู้ใหญ่ ซึ่งวัฒนธรรมเหล่านี้มีอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย

จากการศึกษาความร่วมมือกันในชุมชนแม่ทา พบว่ามีเงื่อนไขสำคัญของการรวมกลุ่มกิจกรรม/องค์กรต่างๆ ในชุมชน คือปรากฏว่าแต่ละกลุ่มกิจกรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างกลมเกลียว และแน่นหนา ดูจากผลการประชุมประจำเดือน มีผู้แทนกลุ่มองค์กรต่างๆ เข้าร่วมประชุมพร้อมเพียงกัน มีกำนันเป็นประธานการประชุม ผู้แทนแต่ละกลุ่มเสนอปัญหา หรือผลความก้าวหน้าด้วยถ้อยที่ถ้อยอาศัย ช่วยกันเสนอความคิดที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แก้ไขหากมีปัญหา หากทุกอย่างเป็นปกติก็จะเพียงรายงานให้รับทราบ หลังจากเลิกประชุมพักเที่ยงก็มีการจัดเลี้ยงอาหาร เป็นวัฒนธรรมของชุมชนไทยโบราณ เน้นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แขกมาเยือน บ้านต้องดูแล เลี้ยงน้ำเลี้ยงท่า ข้าวปลาอาหาร เป็นน้ำใจของคนไทยในชนบท ขณะรับประทานอาหารทำให้กรรมการฝ่ายต่างๆ ได้สนทนากัน มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน เข้าลักษณะของความเปี่ยมญาติพี่น้อง มิตรสหายที่คุ้นเคยกัน พร้อมทั้งให้ความอุปการะช่วยเหลือกัน นี่เป็นตัวอย่างของบรรยากาศที่ประชุมประจำเดือนของสภาตำบลแม่ทา

4. เครือข่าย การที่ชุมชนจะมีศักยภาพที่ดีจำเป็นต้องมีเครือข่ายช่วยเหลือกัน ระหว่างหมู่บ้านภายในตำบล ซึ่งเป็นเครือข่ายภายในชุมชน เครือข่ายในสายวิชาชีพเดียวกัน หรือการผลิตไม่ว่าสินค้าเกษตร เช่น ข้าวโพดฝักอ่อน ฝักปลอดสารพิษ ฯลฯ หรือสินค้าผลิตภัณฑ์งานฝีมือ เช่น ทอผ้า จักสาน งานหัตถกรรมอื่นๆ เมื่อชุมชนมีเครือข่ายร่วมมือกันเข้มแข็งย่อมมีอำนาจต่อรองมากยิ่งขึ้น ไม่เกิดการเสียเปรียบหรือถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางภายนอก

จากผลการศึกษา ชุมชนแม่ทามีพันธมิตรเครือข่ายภายใน จากกรณีศึกษากลุ่มกิจกรรมข้าวโพดฝักอ่อน ผักปลอดสารพิษ กลุ่มผู้ผลิตจะเป็นผู้กำหนดต่อรองกับบริษัทผู้นำเข้ามาส่งเสริมการปลูกในราคาประกัน ในบางโอกาสราคาอาจขยับสูงขึ้นตามสภาพเศรษฐกิจองค์กร/กิจกรรมกลุ่มของชุมชนแม่ทายังมีเครือข่ายกับองค์กรภายนอก ซึ่งเป็นองค์กรของภาครัฐ ได้แก่หน่วยงานราชการต่างๆ ที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือ ช่วยทำให้องค์กรภายในเข้มแข็ง มีกำลังพอที่จะยืนอยู่ด้วยลำแข้งของตนเองอย่างอิสระ ซึ่งในอนาคตจะกลายเป็นองค์กรที่พึ่งตนเองได้ตลอดไป

สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีแนวคิดของประเวศ วะสี กล่าวว่า การพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงมีองค์ประกอบต่างๆ ที่ประเวศ วะสี (2530, หน้า 33-35) ได้เสนอว่าชุมชนที่จะพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจต้องผลิตเพื่อกินเอง ใช้ของตามความสมควรของธรรมชาติกับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือยทำให้เศรษฐกิจสมดุล ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

ชีวิตชุมชน มีระบบวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มีอาหารการกินเหลือเฟือ มีความช่วยเหลือกัน นับถือผู้เฒ่าผู้แก่ มีวัดเป็นสถาบันของชุมชนที่จะช่วยพัฒนาจิตใจ เป็นศูนย์กลางของการศึกษา การสาธารณสุข ศิลปวัฒนธรรม เป็นสถาบันสังคมสงเคราะห์และเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ

ซึ่งผลการศึกษาทูทางสังคมในชุมชนแม่ทา ชาวบ้านรวมตัวกันทำกิจกรรมกลุ่มต่างๆ ถึง 21 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีศักยภาพของตนเอง เพื่อมุ่งหวังจะพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจ ได้แก่กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ กลุ่มวิสาหกิจรวมใจ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มปลูกข้าวโพดฝักอ่อน กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า เป็นต้น โดยอาศัยกลุ่มกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีเป็นส่วนช่วยเสริมสร้างพลังของกลุ่ม ให้สมัครสมานกลมเกลียว มีความสามัคคี ซื่อสัตย์ ช่วยเหลือต่อกัน ซึ่งจะนำไปสู่การร่วมกิจกรรม กลุ่มพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาป่าชุมชน การรักษาน้ำแม่ทา การรักษาเหมืองฝาย ซึ่งเป็นแหล่งทุนทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านได้อาศัยพึ่งพาตลอดกาล

ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพึ่งพาตนเองที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529) ได้กล่าวไว้ถึงเงื่อนไขเพื่อพัฒนา โดยมุ่งการพึ่งตนเอง ประกอบด้วยการพัฒนาเป็นกลุ่ม มีจิตสำนึกช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการรวมตัวกันในรูปแบบสายสัมพันธ์ ต้องมีการประสานทางวัฒนธรรมกับคนกลุ่มอื่นในชุมชน และชุมชนควรมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมธรรมชาติ เพราะสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์เป็นปัจจัยสำคัญในการพึ่งตนเองของชาวบ้าน

การพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จากการช่วยเหลือตนเอง เมื่อรวมกลุ่มกิจกรรมแล้วเปลี่ยนมาเป็นการช่วยเหลืออาศัยพึ่งพากัน จากการมีจิตสำนึกที่จะช่วยเหลือเครือญาติพี่น้องในหมู่บ้าน การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยแลกเปลี่ยนวัตถุดิบ เช่น กลุ่มทอผ้า จะมีการขอยืมแลกเปลี่ยนฝ้าย พืม หลอด ไม้มุก สีย้อมผ้า เป็นต้น เมื่อมีความจำเป็น

ยกตัวอย่างกลุ่มทอผ้า นอกจากจะเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายระหว่างหมู่บ้านในชุมชนแล้ว ยังมีการเชื่อมโยงกับองค์กรภายนอกชุมชน เพื่อพึ่งพาอาศัยแลกเปลี่ยนผลผลิต ตลอดจนการพึ่งพาช่วยเหลือจำหน่ายสินค้า หากบางกลุ่มขาดแคลนสินค้าก็ขอยืมหรือรับจากกลุ่มอื่นมาจำหน่ายก่อนได้ ทำนอง “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า” การเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันเป็นเครือญาติของกลุ่มทอผ้าจึงเกิดอุดมการณ์ แนวคิดกระบวนการกลุ่ม มีเป้าหมายเดียวกันคือมีผลประโยชน์ร่วมกัน เพื่อจะได้ใช้ผลประโยชน์นั้นมาเกื้อกูลการดำรงชีวิตของพวกเขาคนตลอดไป

จากการศึกษาทุนทางสังคม ปัจจัยที่ทำให้ทุนดำรงอยู่และนำไปใช้พัฒนาท้องถิ่นในพื้นที่ชุมชนแม่ทา เมื่อมองเรื่องทุน เรามักมองเฉพาะทุนที่เป็นเม็ดเงินเท่านั้น ไม่ได้มองทุนอีกประเภทหนึ่ง ที่ชื่อว่า ทุนทางสังคม (social capital) ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยกว่าทุนที่เป็นเงินเลย

ทุนทางสังคมดังที่ได้กล่าวมา 8 ทุน ล้วนมีความสำคัญเป็นปัจจัยช่วยทำให้สังคมไทยพ้นวิกฤติจากภัยต่างๆ ยังช่วยเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ชุมชนเมืองและชุมชนชนบทไทยเข้มแข็ง

จากหลายมุมมองในการพัฒนาประเทศของนักเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์และการเมือง การพัฒนาประเทศให้เจริญมิใช่เพียงแต่จะให้เจริญเฉพาะด้านวัตถุเท่านั้น จำเป็นพัฒนาศักยภาพและคุณภาพของคนควบคู่กันไป โดยเฉพาะด้านคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไปด้วย จึงจะถือว่าประสบผลสำเร็จในการพัฒนา ซึ่งเท่ากับเป็นการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาประเทศแบบยั่งยืน

เมื่อมองย้อนกลับไปในอดีตช่วงเวลาที่ประเทศเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ ผู้คนทุกชุมชนจะระส่ำระสาย ยังเป็นชุมชนชนบทไม่มีอำนาจต่อรองใดๆ กับใครได้เลย มีทางเดียวคือต้องอาศัยการพึ่งพาตัวเองให้อยู่รอดปลอดภัย ทางรอดที่สำคัญของชนบทไทยก็คือ การอาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนแล้ว เพียงแต่คนในชุมชนจะรู้คุณค่าของทุนทางสังคมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อาศัยปัจจัยต่างๆ ซึ่งก็มีอยู่ในชุมชนแล้ว ได้แก่ ปัจจัยผู้นำและแกนนำ

ศิลปวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อ อาศัยกระบวนการจัดการ ก่อให้เกิดการกลุ่มสัมพันธ์จัดตั้งองค์กรอิสระขึ้นมา มีระบบแบบแผนของการทำงาน อาศัยความร่วมมือของชาวบ้านภายในชุมชน ช่วยกันพัฒนาองค์กรเป็นตัวช่วยสร้าง สนับสนุนการสร้างกระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญา

เมื่อมองอนาคตในกาลข้างหน้า ทุกคนคงปฏิเสธไม่ได้ว่า ในระยะยาวต่อไปชุมชนชนบทไทยก็จะต้องเข้าร่วมหรือเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสากลของชาติและของโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น แต่การเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบวัตถุนิยม ชุมชนควรมีส่วนกำหนดเวลาอันเหมาะสมคือ เข้าสู่ระบบแบบการมีส่วนร่วม ไม่ใช่เข้าร่วมแบบขาดความรู้ ขาดกำลังทรัพย์ กู้หนี้ยืมสิน เขามาลงทุน ผลสุดท้ายคือความล้มเหลว ต้องมีหนี้สินล้นพ้นตัว ที่ไรที่นาถูกยึด ไปเป็นของผู้อื่น นำความทุกข์มาสู่ครอบครัว จากสังคมเดิม ระบบเศรษฐกิจเดิมที่ทำให้ตนดำรงชีพอยู่อย่างพอเพียงด้วยความสุข กลับกลายมาเป็นวิถีชีวิตเศรษฐกิจที่หิวหิวมีแต่ความทุกข์ระทม

แต่ทั้งนี้อาจมีทางเลือกหรือแนวทางเลือกปฏิบัติ ตามทฤษฎีแนวคิดของ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ได้กล่าวถึงการเข้าใจแนวทางเศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธมีความเป็นไปได้ที่จะนำมาประยุกต์ใช้

“เศรษฐกิจของชาวพุทธ คือ เศรษฐศาสตร์ของความรัก ที่เป็นความรักเพื่อนมนุษย์ รักเพื่อนสังคมเดียวกัน มีปรัชญาที่แตกต่างจากเศรษฐศาสตร์สากลมาก นั่นคือ สอนว่าเราไม่ยึดมั่นในวัตถุในระดับปัจเจกชน ไม่ต้องการครอบครองสิ่งของหรือวัตถุ ในระดับสังคมหมายความว่า สิ่งที่เราไม่ต้องการหรือครอบครองนั้น ต้องกระจายไปยังกลุ่มต่างๆ ของสังคมผู้ยากไร้ ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของสังคมการมีวัตถุเกินต้องการถือได้ว่าเป็นโจรกรรมชนิดหนึ่ง โดยยึดถือหลักว่าถ้าหากเรามีมาก คนอื่นๆ ก็มีน้อย”.....

ได้กล่าวสรุปข้อสำคัญ 5 ประการ คือ

1. ความสุขของเรามีได้ขึ้นอยู่กับการบริโภคด้านวัตถุ แต่ขึ้นอยู่กับการให้บริการหรือการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ เพื่อความสุขของเพื่อนมนุษย์
2. การบริโภคย่อมมีขอบเขตอย่างแน่นอน เราประกอบกรเศรษฐกิจมิใช่เพื่อหากำไรสูงสุด แต่เราทำเศรษฐกิจเพื่อรักษาระดับความเป็นอยู่ให้อยู่ในทางสายกลาง นั่นคือ ให้อยู่ในระดับพอดี
3. เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ ทรัพยากรต่างๆ ก็จะกระจายไปทั่วสังคมได้ ความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มชนต่างๆ จะลดน้อยลงและเมื่อการบริโภคอยู่ในทางสายกลาง ความจำเป็นที่จะต้องแสวงหารายได้ให้มากยิ่งขึ้นก็ย่อมจะหมดไป การแข่งขันไม่มีความตึงเครียด สังคมก็เดินไปด้วยความสุข มีสุขภาพจิตดี

4. เมื่อการบริโภคมีลักษณะจำกัด เรียบง่าย การแข่งขันการผลิตจึงไม่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสูง เพราะเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธเป็นการผลิตระดับท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่นร่วมกัน โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อคนของท้องถิ่น และแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ระหว่างหมู่บ้าน หรือชุมชนใกล้เคียง

5. เมื่อเป็นเช่นนี้ ความขัดแย้งระหว่างผู้ที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจก็ไม่มีต้นทุน การผลิตต่ำ ไม่มีการขนส่งระยะไกล ไม่มีการโฆษณา ไม่มีตลาดที่สลับซับซ้อน ไม่มีการเอาัดเอาเปรียบในระบบราคา ระบบตลาด และระบบการผลิต

นี่คือแนวคิดของเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ เป็นแนวคิดที่ส่งเสริมผู้ผลิตรายย่อย ท้องถิ่น คือชาวนา ชาวไร่ ช่วยส่งเสริมทรัพยากรท้องถิ่น

สรุปแล้วมีจุดมุ่งหมายเพียงจุดเดียวเท่านั้น คือต้องการสร้างเงื่อนไขให้ปัจเจกบุคคลทุกคนได้พัฒนาตนเองอย่างอิสระได้ ในท่ามกลางสังคมที่ตั้งอยู่บนหลักการของเสรีภาพ ความเสมอภาค การพึ่งพาตนเอง และคุณภาพของระบบนิเวศ

ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบเรื่องปัจจัยที่ทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่ได้ในชุมชนอื่นที่มีบริบทคล้ายคลึงกันว่าจะมีปัจจัยเงื่อนไขใดที่เหมือนหรือแตกต่างกันออกไปจากการวิจัยนี้
2. ควรศึกษารูปแบบของทุนทางสังคมในชุมชนอื่น ที่มีทุนทางธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกัน เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับผลการวิจัยเรื่องความหลากหลายของทุนทางสังคมที่ได้ศึกษาในครั้งนี้